

בגדרי דחייה דמילה בשבת, פיקוח-נפש ואונס

והנה המהרש"ל (ביש"ש יבמות פ"ח ג) נקט שאף חיוב כרת איכא במילה בשבת אם אחד מל ואדם אחר פורע. וחידוש שלא אמרו בגמרא לפטור אלא גבי ציצין המעכבים, שעיקר המצוה נעשית אלא שיש בה עיכוב, הלכך שייך לומר 'אנא עבדי פלגא דמצוה', אבל מל ולא פרע 'כאילו לא מל' הלכך אין כאן מעשה מצוה כלל. אך כבר תמה הנוב"י (תנינא או"ח כב) על דבריו המיוחדים, לחלק בין מילה בלא פריעה לציצין המעכבים. ועוד, הלא גם העבודה הנעשית בשבת בכמה כהנים, זה שוחט וזה מקבל וזה זורק הגם שהשוחט לבד לא עשה כלום.

ומחזורתא כדעת שאר כל הפוסקים שאין לחייב את הראשון מפני שלא השלים המצוה וכאילו לא מל, דהא ודאי כיון שעשה את המעשה שהיה נצרך לעשותו באותה שעה - אין מקום לחייבו, דנהי דמל ולא פרע כאילו לא מל, היינו לומר שלא גמר המצוה אבל סו"ס הלא התחיל לעשותה והוא מעשה המותר שהרי נצרך הוא לקיום המצוה.

אלא שורש מחלוקתם הוא - ע' בהגר"א שם (ובהרחבה בשאג"א נט) - בנידון ריבוי גברי במלאכה

(א) הלכה מוסכמת דמילה בזמנה דוחה שבת. ופליגי אמוראי (שבת קלב.) במקור הדבר, אם משום דדרשינן 'אות' 'ברית' ו'דורות' האמורים במילה ובשבת, לומר שמלים אפילו בשבת. או מדכתיב 'וביום השמיני' - אפילו בשבת.

ובבית יוסף (יו"ד רסו) דקדק מלשון רש"י שלכתחילה אין למול בשבת על ידי שני מוהלים, זה מל וזה פורע אלא המל עצמו יפרע, שכן אמרו (בשבת קלג:) שהמל בשבת ולא הילקט (ציצין המעכבים) אינו עובר, דאמר אנא עבדי פלגא דמצוה אתון עבדיתו פלגא דמצוה, ופרש"י 'הואיל וכשהתחיל ברשות התחיל, וחבורה שעשה ברשות עשה אמאי חייב, נימא להו לכו אתם וסיימו המלאכה'. ודקדק הב"י מלשונו דדוקא מחיוב נתמעט אבל איסורא איכא^א. וכן פסק בשו"ע (רסו,יד). והרמ"א שם נחלק וכתב שאין ראייה מפרש"י [דהא מיירי שם הסוגיא לענין חיובא לכך נקט רש"י לשון חיוב, אבל לא לומר דאיסורא איכא], ואדרבה - כתב הרמ"א - נראה דשרי 'דהא מילה דחיא שבת כמו עבודה במקדש שכמה כהנים היו עובדים ומחללים שבת, דמאחר דשבת ניתן לדחות הרי הוא כחול לכל דבר'.

* נכתב בידי יוסף בן ארזה

א. לכאורה מיירי שאין שום תוספת מלאכות בכך שאחד מל ואחד פורע. וא"כ צ"ע מה ההוכחה מהמתחך ומשייר ציצין המעכבים שהיה יכול לעשות הכל בחיתוך אחד ועתה עושים שתי חבורות (כמו שפירש בפשיטות באג"מ יו"ד ח"א קנה. ועפ"ז הוכיח שאין איסור לחתוך ולפרוע בנפרד גם כשיכול לעשותן כאחת), ודלמא דוקא התם אסור, משא"כ במילה ופריעה מה לי אם אותו אדם עושה שתיהן או שני בני אדם, והיכן שמענו שיש בריבוי גברי איסור בלא תוספת במלאכה [והלא אין הדחיה תלויה באדם אלא במעשה הנעשה, שהרי מי שיש לו למול שתי תינוקות ודאי אינו חייב למולם ע"י אדם אחד דוקא. ומה דאמרינן בפסחים עב: דניתנה שבת לידחות גבי האי גברא, זוהי סברא פרטית בחומרת השגגה, דחשבינן ליה יותר כטועה בדבר מצוה].

וצ"ל דנקט הב"י דפשטא דברייתא משמע דמיירי במי שכבר מל ונשארו ציצין, וע"ז קאמר רש"י שכיון שאחרים יכולים להלקט אמאי חייב דמשמע דלכתחילה אסור להניח לאחרים ללקט אלא ילקט הוא עצמו. והרי באופן זה אין תוספת מלאכה בריבוי הגברי, דמאי שנא אם ילקט הוא או אחר, ואעפ"כ אסור.

ומ"מ יש לעיין להבנת הב"י, מאין הוציא רש"י חידוש זה עד שנקט כן כהנחה פשוטה דאסור להרבות גברי מדרבנן והיכן רבנן אסרו זאת. וכי תימא שלמד כן מהסוגיא דמנחות דריבוי גברי אסור, אך לכאורה נראה דלא דמי כלל, דהתם ע"י ריבוי הגברי הוא מרבה במלאכות שבת, שאף אי נימא שבקצירת שלשה יקצור כל אחד רק שליש מהכמות, סו"ס ודאי מתרבות הפעולות במלאכות ובטלטול בקצירת שלשה אנשים בשלש מגלות ושלש קופות מאשר באחד, אבל ריבוי גברי בלא תוספת מלאכה היכן שמענו איסור. וראיה דמיירי התם בריבוי מלאכות, דהלא בעבודה שהותרה בשבת איירינן התם, ובעבודה הלא התירו ריבוי כהנים כמו שהוכיח הרמ"א - ובע"כ דהחמירו שם משום תוספת מלאכות [אם לא שנקוט כסברת השאג"א (נט) דאף ב'הותרה' אין מקלים בריבוי גברי, ורק בכהנים במקדש התירו דאין שבות במקדש, משא"כ בקצירה שבחוקין]. ועוד, דקאמרו בגמרא ר"ש (המצריך בשבת כמות קטנה מבחול) ור' חנינא (המצריך לעשות ביחיד) אמרו דבר אחד. ואם מיירי בתוספת גברי בלא ריבוי במלאכות מאי דבר אחד הוא, הלא כאן מרבה במלאכות דאורייתא ואילו כאן מרבה רק בגברי. וצ"ע.

והמעייין בתשובת הרמ"א (עו) יראה שכבר תפס גם הוא כהנחת הגר"א להשוות התר מילה לפיקוח נפש, וזאת על פי מה שהשוו בגמרא מילה לפיקוח נפש, אלא שנקט הרמ"א שאף פיקוח נפש בשבת הוא בגדר 'הותרה', ואדרבה, מזה דייקא הוכיח למילה בשבת דכחול הוא לכל דבר. ותמך יסודו בשתי הוכחות:

האחת, ממה שכתב מהר"ם (בתשובה ר (דפוס קרימונא) - הובא ברא"ש שלהי יומא ובטואו"ח שכח) שחולה שיש בו סכנה שצריך לאכול בשר בשבת, עדיף לשחוט לו בהמה מאשר להאכילו נבלה, ופירש הטעם דשבת אצל החולה כחול גמור לכל הצריך לו הרי רואים ששבת אצל פיקוח נפש 'הותרה' לגמרי [וכן נקטו הרבה אחרונים בהבנת דברי המהר"ם. ויש בנידון זה כמה וכמה שיטות, ואכ"מ]. וה"נ במילה. עוד הוכיח מדין מרבה בשיעורין גופא, שמבואר בתוס' במנחות (סד - בתירוקן אחד) שהאיסור להרבות בשיעורין בחילול שבת אצל חולה - מדרבנן הוא [כדעת הרשב"א הנ"ל ודלא כהר"ן]. ומזה מוכח שמדין תורה הותרה השבת לגמרי אצלו ולכך מותר להרבות בשיעורין.

ועוד הביא הרמ"א להראות שמילה בשבת הותרה, דהא בעינן למילף בגמרא (שבת קלב:) מילה מעבודה דדחיא שבת, והלא עבודה בשבת הותרה לגמרי כאמור, וא"כ הכי נמי גבי מילה בשבת. ומכל זה מוכח דמדינא שרי למול על ידי שנים. עכ"ד הרמ"א, וסיים שכן מצא בספר התרומה להתיר על ידי שני מוהלים, והוכיח מסדר התמיד הנעשה בכמה כהנים.

והב"י אזיל לשיטתו שתפס לעיקר (באו"ח שכח. ובכס"מ שבת ב,א) ששבת אצל פיקוח נפש דחוייה היא, וכלשון הרמב"ם הנ"ל. והביא מתשובת הרשב"א (תרפט) שנידון זה של שחיטה לחולה בשבת או האכלתו נבלה תלוי במחלוקת אם שבת הותרה אצל חולה או דחוייה (ויל"ע למי כוונתו במחלוקת זו) וכדמצינו בנידון טומאה הותרה או דחוייה בציבור. והסיק הרשב"א שם לעיקר דשבת דחוייה אצל פיקוח נפש וכדקיי"ל טומאה דחוייה בציבור. [הגם דלשיטתו ריבוי בשיעורין אינו אלא מדרבנן, צ"ל ששם יש סברא אחרת להתיר מדאורייתא, ואכ"מ]. וכן הביא הב"י מדברי הר"ן בביצה הנ"ל לענין איסור ריבוי בשיעורים משום דשבת דחוייה אצל פיקוח נפש, שלא כהתיר אצל פיקוח נפש ביום טוב. ואם כן, הכי נמי גבי מילה בשבת שהושוותה לפיקוח נפש, אחזי הב"י דרכו דדחוייה היא בלכך אין להתיר בשני מוהלים.

אכן לדעת הרמ"א לא מדמינן פיקוח נפש בשבת לטומאה בציבור שהיא דחוייה, אלא אדרבה, יש לרמותה

שהותרה בשבת, שמבואר במנחות (סג-סד) שיש הסוברים דכל שאפשר למעט ולעשותה באדם אחד אין לעשותה ביותר [שעל כן אמר רבי חנינא סגן הכהנים שקצירת העומר בשבת נעשית ביחידי, וחכמים שם מתירים לעשותה כבחול בשלשה אנשים כדי לפרסם הדבר, להוציא מלבן של צדוקים].

וביאר הגר"א שיסוד השאלה היא האם מילה בשבת 'הותרה' או 'דחוייה', שאם הותרה לגמרי אזי אין צורך למעט בגברי, וכמו שמבואר בסוגיית הגמרא (ביומא ו-ז ועוד) דלמ"ד טומאה הותרה בציבור לא מהדרין אטהורים, ואם מילה בשבת אינה אלא 'דחוייה' - יש למעט בגברי, כמו למ"ד טומאה דחוייה בציבור - 'בקושי הותרה, וכל כמה דאפשר מהדרין אטהורים'. לשון רש"י]. ואם כן הרמ"א נקט ד'הרי הוא כחול לכל דבר' כלומר דהמילה הותרה בשבת לגמרי, ושפיר מדמה מילה לעבודה בשבת דהתם ודאי הותרה העבודה לגמרי כמבואר להדיא בגמרא (יומא מו:), ועל כן שפיר נעשית בכמה כהנים, וכמו כן אפשר למול בתרי גברי משום שהותרה לגמרי. ואילו הבית-יוסף נקט דמילה בשבת בגדר 'דחוייה' הלכך יש למעט בגברי, ולא דמי לעבודה דהותרה.

והביא הגר"א לסייע לכאורה להב"י, דהא ילפינן בגמרא (יומא פה:) פיקוח נפש שדוחה שבת מקל וחומר ממילה, ומה מילה שהיא אחד מרמ"ח אברים שבאדם דוחה את השבת, ק"ו לכל גופו. והלא פיקוח נפש בשבת בגדר 'דחוייה' וכלשון הרמב"ם (רפ"ב דשבת), וא"כ מוכח לכאורה דהכי נמי מילה בשבת, דהא מינה ילפינן לפיקוח נפש. והוכיח הגר"א ששבת אצל פיקוח נפש 'דחוייה', מהא דאמרין (במנחות סד. ועוד) שגם במקום שהותרה מלאכה לצורך חולה יש למעט בשיעורים. וכוונתו לרמוז לדברי הר"ן (בפ"ב דביצה) שהביא דעת הרשב"א שאיסור ריבוי בשיעורין מדרבנן ונחלק עליו וכתב שאסור מהתורה, ולא דמי למבשל ביום טוב שאין צריך לדקדק בשיעור, דהתם מלאכת אוכל נפש הותרה לגמרי ביו"ט, משא"כ שבת אצל פיקוח נפש דחוייה היא, על כן לא ניתן להידחות אלא כשיעור הנצרך.

עוד הוסיף הגר"א במקום אחר (יו"ד סוס"י קנה) להוכיח דפיקוח נפש הדוחה איסורין אינו אלא בגדר 'דחוייה', מהא דאמרין (יומא פג:) שמאכילים את החולה הקל הקל תחילה. הרי שהאיסור קיים בעצם ולא הותר לגמרי רק נדחה ועל כן יש לחזור אחר האיסור הקל.

ב. וכן לשון הרמב"ם בהלכות שגגות (ב,ח) בתוך דבריו: 'שהרי יש לו רשות למול אחד מהן בשבת ושבת דחוייה היא אצלו', וכלשונו בענין פיקוח נפש בשבת. [אלא שבעיקר דקדוק לשונות הרמב"ם בזה צ"ע - ע' שבת ב,ב].

מעשה זה ואף ציוותה עליו לעשותו, תו לית לן למימר שאסור הדבר, שהרי אי אפשר שאותה פעולה תהא על האדם כהתר ומצוה וגם כאיסור. ומש"ה הוא בגדר 'הותרה'.

ב והנה כתב המ"מ (שבת ב,יד) דחולה שיש בו סכנה עושים לו כל צרכיו, גם דברים שאין במניעתם סכנה. והובאו דבריו להלכה במגן אברהם (שכח סק"ד). ואולם בבאור הלכה (שם ד) האריך להוכיח מכמה וכמה ראשונים שסוברים שאין להקל אלא בדברים שיש חשש סכנה במניעתם. ועוד תמה שם על שיטת המ"מ מהא דמבואר בגמרא ופוסקים שמאכילים את החולה ביום הכפורים לפי אומד וכן אומדים השיעור שהוא צריך לאכול. הרי שאף במידי דאכילה אין נותנים לו ככל צרכו הרגיל בחול אלא כפי מה שאומדים שהוא נצרך לו להצילו מהסכנה, כל שכן שאין לחלל על החולה בדבר אחר אשר ידוע לנו שאין במניעתו סכנה.

ואמנם ידועה הוראת הגר"ח גבי חולה ביוהכ"פ, דהא דאמרינן דמאכילים אותו לשיעורין, זהו רק כשאינו במצב של סכנה אלא שאם לא נאכילהו יבוא לידי סכנה, אבל חולה שיש בו סכנה עכשיו, מאכילים אותו בלא שיעור. ופירש הגר"ז (בהלכות שביית עשור) שיסוד הוראה זו הוא בדברי המ"מ הנ"ל דחולה שיש בו סכנה עושים לו כל צרכיו בלא השערה אם נצרך לדבר זה למניעת הסכנה אם לאו. אך סוגיין דעלמא כמשמעות הפוסקים שאף חולה שיש בו סכנה מאכילים אותו באומד לשיעורין, והכי נהוג. וא"כ קשה טובא קושית הבאה"ל כיצד דין זה מתיישב עם דברי המ"מ דעושים לו כל צרכיו.

ונראה ליישב בהקדם דברי האבני-נזר (או"ח קיח,ד) שביאר סברת המ"מ, דאזיל לשיטתו (שם הי"א) במה שנחלק על הרמב"ן (בתורת האדם) שכתב שאם אפשר לעשות צרכי חולה שיש בו סכנה בשבת על ידי שינוי - משנים, כל שאין עיכוב בדבר. ואילו דעת המ"מ עפ"י לשון הרמב"ם שם שבחולה שיש בו סכנה אין משנים, ורק ביולדת וכיו"ב משנים מפני שכאב היולדת וחבליה הם כדבר טבעי ואין אחת מאלף מתה מחמת לידה, לפיכך החמירו לשנות במקום האפשר, משא"כ בחולה. ופירש האבני"ז מחלוקתם, דלהרמב"ן שבת דחוייה אצל פיקו"נ הלכך כל שאפשר לשנות בלי עיכוב משנינו, ולהמ"מ שבת הותרה לגמרי אצל החולה הלכך אין משנים^א. ולשיטתו זו כתב שעושים לחולה כל

יותר לעבודה בשבת דהיא הותרה כנ"ל. וכבר הקשה הרשב"ץ (בתשובה ח"ג לו) על השוואת הרשב"א פיקו"נ לטומאה דחוייה בציבור, שיותר יש לנו להשוותה לעבודה בשבת דהותרה לגמרי. יעו"ש באורך.

וליישב הוכחת הגר"א מהא דמאכילין את החולה הקל הקל תחילה, דמשמע דאיסורי תורה נדחים אצל פיקו"נ ולא הותרו לגמרי, נראה דלהרמ"א לא קשיא ליה, שהרי הוא הוכיח שיטתו מדברי מהר"ם דשוחטים לחולה בשבת ואין מאכילים אותו נבלה, ופירש משום דשבת הותרה אצלו לגמרי. ולכאורה אין הבנה לדבריו, כמו שתמה הבית-מאיר (שכח), דהא כמו ששבת הותרה כן נימא בשאר איסורים דהותרו לגמרי אצל החולה, ואכתי מאי עדיפותא דחילול שבת מאיסור נבלה. אלא מוכח שתפס כהנחה פשוטה דדוקא שבת הותרה אצל פיקו"נ ולא שאר איסורים, הלכך ישחטו לו בשבת ולא יאכילוהו נבלה. ואם כן הרי לא קשיא כלל מהא דמאכילים אותו הקל הקל תחילה, שזה דוקא בשאר איסורין כגון נבלה וטבל דמיירי שם בגמרא, ורק גבי שבת אמר הרמ"א דהותרה היא אצל פיקו"נ וכמו שמבואר מגוף דבריו כאמור.

ופעמא דמלתא לחלק בין שבת לשאר איסורים, מבואר בדברי התשב"ץ שם, דגבי שבת ילפינן בגמרא (יומא שם) שנדחית אצל פיקוח נפש בקל-וחומר מעבודה במקדש או ממילה בשבת - משא"כ בשאר איסורים דליכא להנך ילפותות אלא מקרא ד'וחי בהם' - ואם כן הרי גילה הכתוב בזה דשבת אצל פיקוח נפש הותרה לגמרי, דומיא דעבודה דמבואר ביומא (מו) שהותרה אצל שבת, וכן מילה בשבת נקט הרשב"ץ שהותרה לגמרי, הלכך אף שבת דילפינן מינייהו הותרה לגמרי אצל פיקו"נ, מה שאין כן שאר איסורים.

נמצא אם כן שהרשב"ץ הוא תנא דמסייע לכל דברי הרמ"א, הן בהך דפיקו"נ בשבת הותרה, הן בהשוואת מילה בשבת לפיקו"נ בשבת [אלא שהרמ"א יצא ללמוד מילה מפיקו"נ ואילו הרשב"ץ למד פיקו"נ ממילה].

ויש להוסיף נופך והטעמה עפ"י מה שכתב באתון דאורייתא (סוף כלל י) לחלק בין איסורי חפצא דהאיסור קיים במציאות הגם שהותר לחולה לאכלו, דסו"ס נבלה קאכיל והרי היא אסורה בעצם ומשום הכי איסור זה הוא רק בגדר 'דחוייה', ובין איסורי גברא כחילול שבת, שהואיל וגדר האיסור הוא על מעשה הגברא, הרי במקום פיקוח נפש שהתורה התירה לו

ג. הסבר זה אינו מיושב עם לשון הרמב"ם שדייקו הב"י והגר"א דדחוייה היא (ע' בהערה דלעיל), ואילו להמ"מ בדעת הרמב"ם אין משנים. וכן הרמ"א (שכח,יב) הביא דברי הרמב"ן להחמיר לעשות בשינוי אם אין דיחוי הגם שנקט 'הותרה' גבי פיקו"נ. אך בדעת הרמ"א י"ל דכלפי איסור תורה נקט להחמיר להצריך שינוי, ורק גבי ריבוי גברי דאין הנידון לאסור מדאורייתא, נקט להקל.

להוסיף התר [וכדקיי"ל הכי גבי טומאה בציבור. וכן גבי עשה דוחה ל"ת, דאינו אלא דין דחיה דלהכי באפשר לקיים שניהם אינו דוחה]. אלא שמאחר והאיסור נדחה הרי ממילא אמרינן מסברא שהואיל ועשיית המעשה מותרת ואף מצווים לעשותו משום פיקוח נפש, והלא אי אפשר למצוה ועבירה במעשה אחד, ובהכרח שהאיסור פקע מאותו מעשה ועל כן הוא בגדר 'הותרה', אך כל כמה שלא נדחה המעשה, אין בו התר כלל. וא"כ גבי אכילה ביוהכ"פ דליכא גילוי מקרא להתיר לגמרי, עלינו לדון תחילה בגדרי 'דחיה' בלבד והרי לא נדחה אלא המעשה הנצרך למניעת הסכנה, וא"כ כל מה שלא נדחה לא הותר מעולם. ורק שבת שאני דהותרה אצל החולה מעיקרא לכל צרכיו.^ד

הרי הראנו לדעת עד הנה דפליגי רבואתא אם שבת הותרה אצל פיקו"נ (רא"ש בשם מהר"ם, כהבנת הפוסקים; מגיד משנה; תשב"ץ ורמ"א) או דחיה (רשב"א ור"ן, וכ"מ לשון הרמב"ם; ריא"ז; וכ"ד הרמב"ן כהסבר האבנ"ז), ומזה מסתעף נידון מילה בשבת אם הותרה או דחיה, ונפ"מ אם יש לחוש ולמעט בגברי במקום האפשר, אם לאו. (וע"ע שו"ת חת"ס או"ח עט פה יו"ד שלח וח"ו צט).

ג) אלא שלפי זה יש להקשות סתירת דברי הרשב"א אהדדי, דהנה הקשו התוס' (בשבת קל: וע"ש עוד בתוס' ע"א ובמהרש"א) היאך מתיר רבי אליעזר להביא סכין בשבת לצורך המילה, יביאו התינוק אצל הסכין דהשתא ליכא איסור תורה דהחי נושא את עצמו, וכדריש לקיש דאמר גבי עשה ול"ת דכל דאפשר לקיים שניהם אין העשה דוחה ללאו. [וכמה אחרונים תירצו דל"א שהותרו מכשירי מילה, הרי המילה הותרה לגמרי. משא"כ לדידן דקיי"ל כרבנן דמכשירין אינם דוחים. ע' בחדושי חת"ס שבת שם; באר יצחק או"ח יד; מחנה חיים ח"א קא; המאיר לעולם כו].

ותיר"ץ הרשב"א, כיון שהתורה התירה למול אין לחוש, וכמו שמתירים להביא האיזמל ביד ולא משנינן להביאו בשערו או כלאחר יד כדרך שאמרו בחיה. והקשה 'ואם תאמר אמאי לא, והא ארשב"ל כל מקום

צרכיו, גם אלו שאין במניעתם סכנה - שהרי לשיטתו שבת כחול הוא אצל החולה.

[ובן הדברים תואמים בשיטת הרי"ז, שפסק (ביומא פג) בחולה שמאכילים אותו נבלה ואין שוחטים עבורו בשבת, ודלא כמהר"ם. ולעיל מיניה נקט שכל שאפשר לעשות לחולה על ידי נכרי בלא שיהוי כלל - עושים. ולהאמור הרי טעם אחד לשתי ההלכות, שנקט שבת דחיה אצל פיקו"נ].

והנה זה ודאי לא עלה על דעת אדם לומר שעושים לחולה צרכים שאינם שייכים כלל לצורך חיזוק גופו ובריאותו, אלא הנידון הוא רק בדברים שאין במניעתם סכנה ומ"מ הם מועילים לחיזוק גופו, שיש אפשרות שע"כ יבריא יותר מהר או תתיישב דעתו ותתחזק רוחו וכיו"ב. דהיינו דברים שהנמנע מלעשותם לחולה ביום חול אינו כשופך דמים, ומ"מ יש בהם סיוע וסעד לחולה במחלתו. וכזה נחלקו הראשונים אם להתירם משום דשבת הותרה אצל החולה לגמרי בהבראת חוליו, או אינה אלא דחיה ואזי יש לנו לאמוד ולשקול כל פעולה ופעולה אם יש במניעתה סכנה אם לאו.

והרי נתבאר לעיל שדוקא בשבת נאמר הך דינא דהרי היא כחול לגבי החולה, משום הנך ילפותות מיוחדות האמורות בשבת שהיא נדחית במקום פיקוח נפש, אבל בשאר איסורים לכו"ע אינם אלא בגדר 'דחיה' ולא הותרו בעצם. וא"כ מובן שמורה המ"מ באיסור אכילה דיוהכ"פ [בניגוד לאיסור מלאכה, דודאי דינו כשבת] שלא הותר לגמרי אלא בגדר 'דחיה', ושפיר מצרכינן לאמוד ולהאכילו לשיעורין. ורק גבי שבת אמר המ"מ שאין לנו לחזר אחר שינוי (וע' בקובץ הערות יח ובחלקת יואב או"ח יד ובאפיקי ים ח"ב לב).

אלא שלפי הטעם האמור, לחלק בין איסור חפצא שהאיסור קיים אלא שעבירתו נדחתה, לאיסור גברא שהאיסור גופו נסתלק מחמת פיקוח נפש, לכאורה אין הישוב האמור עולה יפה, שהרי עינוי יוהכ"פ דמי לאיסור גברא ובדין היה שנתירנו לגמרי - אך לכשנעייין בדבר נראה דלא קשה, כי בעצם תחילת הדין הוא בכל התורה 'דחיה', דהא אין לנו בו אלא מה שנאמר ולא

אכן המג"א נקט לעיקר כהמ"מ להתיר כל צרכיו ואעפ"כ לא נחלק על הרמ"א דיש לעשות בשינוי. וי"ל לשיטתו דלחומרא הוא דעבדינן בשינוי כשאפשר, משא"כ למנוע לו צרכיו אין זו חומרא אלא קולא, דנקט לעיקר דהותרה אצל החולה (ע"ש גם בסק"י). והשתא י"ל כן גם בדעת הרמ"א, דלחומרא הצריך לעשות בשינוי בדאפשר. והרי גם לענין מילה בשנים הסיק שראוי להחמיר.

ד. אך מ"מ עיקר החילוק בין שבת לשאר איסורים מחודש, לדרוש מדנפשינן קראי. וגם הלא אמרינן בגמרא לכולהו אית להו פירכא חוץ מ'וחי בהם'. גם לא משמע בגמרא דאיכא נפ"מ בין הנך דרשות. ושמא י"ל באופן אחר בישוב דברי המ"מ מאומד דיוהכ"פ, שהואיל ומצות עינוי גופא כרוכה בחולשת הגוף והמעטת חיותו, לכך הטילו [מסתבר מדרבנן] חיוב עינוי אף בחולה כל שאין סכנה בדבר, כי היא גופא המצוה, לענות נפש. [דוגמא רחוקה בהך שצדד הגרעק"א (שכו) שהתירו רחיצה בשבת במקום צער כיון דגורה דרבנן היא, ואעפ"כ בתעניות דרבנן אסורה רחיצה אף במצטער - דהא היא גופא גדר המצוה, להצטער בעינוי רחיצה].

ואם כן הרי אין סתירה כלל בדברי הרשב"א, דאמנם נקט שפיקו"נ בשבת 'דחוייה' כטומאה בציבור, הגם דילפינן ליה מעבודה או ממילה בשבת, כי הקל-וחומר נלמד בעיקר הדין שהוא דין 'דחיה' כאמור, אלא דמסברא דממילא אמרינן דעבודה ומילה שהם הווים וקבועים מצד מציאותם, דחיתם מוגדרת כהתר גמור, משא"כ פיקוח נפש שהוא ענין מזדמן, אין השבת אצל אלא 'דחוייה'.

וכן נראה בדעת הגר"א (ביו"ד רסו שם) שלאחר שהוכיח דשבת דחוייה אצל פיקוח נפש, הסיק בסוף דבריו כהרמ"א דמדינא שפיר דמי למול ולפרוע בשנים, וזאת על פי מה שהוכיח שם דמילה הותרה בשבת, ממה שהשוו בגמרא (שבת קלב קלג) מילה בשבת לעבודה בשבת. והנה לא ביאר הגר"א כיצד יתישבו הדברים עם מה שהוכיח בתחילה דפיקו"נ בשבת דחוייה. אך להאמור אתי שפיר, שיש לחלק בין פיקו"נ למילה בשבת, וכדמוכח בשיטת הרשב"א. (וע' העמק שאלה שם).

ד) והנה נחלקו בעה"מ והרמב"ן (בשבת קלד) באשתפוך חמימי קודם המילה בשבת; דעת בעה"מ לאסור למול [למאי דקיי"ל מכשירי מילה שאפשר היה לעשותן בערב שבת אינם דוחים, כגון החמת חמים] שהרי כעת אין הולד במצב סכנה ואסור להכניס עצמו למצב של דחיית שבת על ידי פיקוח נפש [וכן פסק הטווא"ח (שלא). וכן נקט המשנ"ב (סקכ"ד) עפ"י רוב הפוסקים]. ודעת הרמב"ן שמותר למול ולהחם לו חמים משום פיקוח נפש שהואיל וכעת המילה דוחה את השבת, אין למצוה אלא שעתה, ולא אכפת לן במה שמביא עצמו עי"כ למצב של סכנה ויצטרך להחם משום פיקוח נפש.

ויש מהאחרונים שנקטו בבאור יסוד מחלוקתם (ע' שו"ת עטרת חכמים להגר"ב פרענקיל, או"ח ד; קובץ הערות כג) האם פיקוח נפש אצל שבת הותרה או דחוייה, שאם הותרה אזי מותר להכניס עצמו למצב של פיקו"נ, ואם 'דחוייה' - אסור. [ואף שהרמב"ן בתורת האדם נקט דכל דאפשר לשנויי משנינן ופירש באבנ"ז דס"ל דשבת 'דחוייה' אצל פיקו"נ, ואילו כאן מתיר הרמב"ן - נצטרך לומר לפי דרך האחרונים שלא כהאבנ"ז אלא אף אם 'הותרה' יש לעשות בשינוי אם אפשר].

שאתה מוצא עשה ולא תעשה אם אתה יכול לקיים את שניהם מוטב וכו' י"ל דשאני הכא דאי אפשר שלא לדחות מיהא לגבי מילה עצמה והלכך אף היא ומכשיריה כמילה אריכתא דמיא'. הרי מבואר מדבריו דנקט שהתר גמור הוא ולא צריך לשנויי (וכן הוא להדיא במיוחס לר"ן שם). ואילו לגבי פיקוח נפש בשבת נקט הרשב"א (בתשובה תרפט הנ"ל) דדחוייה היא. והלא לפי מה שנתבאר הכל מודים דמילה ופיקו"נ גבי שבת גדריהם שוים שהרי בגמרא ילפינן פיקו"נ ממילה בקל וחומר.

אך הנה עיקר דברי הרשב"א בתשובה שם צריך באור טובא, שהשוה התר פיקו"נ בשבת לטומאה דחוייה בציבור. ואין מובן מה ענין זה לזה, ועוד, אם כבר באתה להשוות פיקו"נ לעבודה, עד שאתה למד מעבודה בטומאה יש לך ללמוד איפכא מעבודה בשבת דהותרה (כמפורש ביומא מו), וכמו שתמה עליו הרשב"ן הנ"ל. ומחזורתא בזה כמו שהאיר את עינינו הג"ר מאיר מיכל בספרו 'המאיר לעולם' (כו. וכן עמד בסברא זו הנצי"ב בהעמק שאלה י) שביסוד הדבר נאמר דין 'דחוייה' וכנ"ל דאין לך בו אלא חידושו, אלא שבמקום שהאיסור הנדחה הוא מוכרח וקבוע בסדרו של עולם, סברא היא להחשיבו כהתר גמור ולא כאיסור הנדחה, הלכך במילה הואיל ואי אפשר לפי טבעו של עולם שלא תחול בשבת, הרי על כרחך כשאמרה תורה למול ביום השמיני ואפילו בשבת, התר גמור הוא שהרי כך מצוותה וזהו זמנה, למול ביום השמיני בין כשהוא חל בחול בין כשחל בשבת. לא כן פיקוח נפש שהוא מקרה מזדמן, אין אומרים שהשבת כחול לגבי פיקוח נפש, שהרי שביתת שבת היתה יכולה להתקיים בעצם בלא פיקוח נפש¹ ושמירת הנפש יכולה להתקיים בלא דחיית שבת אלא שעתה הם נפגשו באופן מקרי.

ואם כן זהו באור דברי הרשב"א בתשובה שהשוה פיקוח נפש בשבת לטומאה בציבור ולא לעבודה בשבת, כי עבודה בשבת שאני שהיא קבועה לשבת מעיקרא, משא"כ פיקו"נ וטומאה שהם ענינים אקראיים. וזה באור חילוק הרשב"א (בחדושי שם) בין מילה בשבת למילה בצרעת, דמילה בצרעת שהוא ענין מזדמן אינו אלא בגדר 'דחוייה' ושפיר אמרינן דבאפשר לקיים שניהם אין דוחה, משא"כ מילה בשבת שהיא קבועה התורה עשאתה כהתר גמור.

ה. הגם שבטבעו של עולם לא ימלט שלא נצטרך לחלל את השבת על הילודים ועל החולים, מ"מ פיקוח הנפש נחשב כמאורע מזדמן משא"כ מילה שזמנה קבוע בתורה לשבת כבחול.

ומ"מ בדרכי הילפותות אין חילוק זה מהוה פירכא בלימוד ממילה לפיקו"נ כיון שאין זו קולא וחומר. גם נראה דכל עיקר הק"ו ממילה הוא מכח טעמא דקרא, שלכך אמרה תורה שמילה בזמנה לא תידחה אף בשבת, מפני שיש בה תיקון גופו של הולד [תיקון שיש בהעדרו עונש מיתה. ער"ח ורש"ש יומא פג], ומכאן ניתן ללמוד ק"ו להציל נפש מסכנה גמורה. ואם כן, אין לחוש אם גדרי הדחיה שונים, דאי"ז אלא לימוד על עיקר הסברא.

ועפ"ז הקשה הגרב"פ סתירה בדברי הטור, שמצד אחד פסק (בסי' שכח) כמהר"ם ששוחטים לחולה בשבת ואין מאכילים אותו נבלה משום ששבת הותרה אצל החולה, ומאיך פסק (בסי' שלא) כבעל המאור שאסר למול כשנשפכו החמין.

אכן נראה דבלא"ה לא ניתן לפרש כן בדעת בעל המאור. ראשית, דהלא עשה דוחה ל"ת בפשוטו הוא ודאי דין 'דחיה' ולא בגדר 'הותרה', שעל כן כל היכא דאפשר לקיים שניהם לא דחי, ומכל מקום אין איסור להכניס עצמו למצב דחיה זה, דהא שרי לכתחילה ללבוש בגד פשתן הגם שיצטרך לדחות בכך איסור כלאים. ועל כרחך דאין הדברים תלויים זב"ז, שאף אם האיסור נדחה ולא הותר לגמרי, אין מניעה מלהיכנס למצב שיוצרך לדחות האיסור.

ואמר הגר"י שהתירוץ מבואר בדברי הריב"ש במקום שלישי (תשובה קעא), שיש לחלק בין מכניס עצמו לאונס למכניס עצמו לידי פיקו"נ; כל היכא שבשעה שנצרך לעבור האיסור איכא פיקו"נ נפש הרי נמצא שלא עבר איסור כלל אלא אדרבה, לבסוף היה מצווה לעשות הדבר כדכתיב 'וחי בהם'. משא"כ במקום דליכא פיקו"נ נפש, כגון ההיא דשעת השמד שנאנסו לעבור על הדת, דדינא הוא דיהרג ואל יעבור אלא שאנו באים לפטור את האנוסים מדכתיב 'ולנערה לא תעשה דבר' ונדברי הרמב"ם (בהל' יסוה"ת) שאעפ"י שאם עבר ולא נהרג הרי זה חילל את השם וביטל עשה ד'ונקדשתי', מ"מ אנוס הוא ולא נענש בבית דין, א"כ כל שעשו כן מתחילה ברצון לא חשיבי אנוסין. [וכן הסכים עמו בעיקר החילוק בשו"ת אבני נזר (אה"ע רמה), אלא שבכוונת הריב"ש בסי' קעא פירש שם באופן אחר. וע"ע עוד באבנ"ז או"ח תכת].

והאריך להוכיח חילוק זה מהא דמוכח בגמרא (כתובות נא. וכ"כ ההפלאה והפנ"י שם ג ועוד) דהאנוס על האיסור וגם רוצהו בלבו - חשיב רצון, ממה שאמרו שהנאנסת מותרת לבעלה אעפ"י שלבסוף נתרצתה, הואיל והאנס הליבישה היצר ורצונה גופה בא לה באונס, ומבואר דבלאו סברא זו דיצר אלבשה אסורה משום דחשבינן לה כרצון, הגם שסוף סוף אנוסה היא על אותו מעשה בין שתרצהו בין שלא תרצה - אלא מוכח שהואיל והיא רוצה בדבר אין כאן פטורא ד'ולנערה לא תעשה דבר' כי בעצם יש כאן עבירה רק התורה פטרתה משום אונס, וכיון שהיא רוצה בדבר נהיתה עושה אותו אף בלא האונס, כמבואר שם דאמרה הניחו לו שאלמלא נזקק לה היא שוכרתו] אין כאן אונס. ואולם אם במעשה זה יש פיקו"נ נפש - אין דנים זאת כמזיד, וכדמוכח בסוגיא דמנחות (סד) בנתכוין לצוד דגים בשבת והעלה תינוק דקיי"ל לפטור, הגם שכוונתו היתה לאיסור ולא לשם הצלה, אך כיון שסוף סוף עשה כאן מעשה הצלת נפש, תו לא חשיב מעשה עבירה כלל. והארכנו בזה במק"א¹.

וה"נ במכניס עצמו למצב של דחיה, שאם הנידון הוא משום 'אונס רחמנא פטריה' - אין זה אונס כלל

ועוד יש להקשות סתירת דברי בעה"מ אהרדי, דהנה אמרינן (בשבת ט) אין מפליגין בספינה פחות משלשה ימים קודם לשבת. ורבו שיטות הראשונים בבאור הך שמעתא, ושיטת בעל המאור שהטעם הוא משום שיצטרך לחלל את השבת בהשטת הספינה. והיה נראה לפום ריהטא דהיינו כשיטתו הנ"ל שאסור לאדם להכניס עצמו למצב של דחיית שבת בפיקו"נ - אך באמת ראיה לסתור היא, שהרי קודם שלשה ימים מותר לו להפליג אעפ"י שיחלל השבת בהולכת הספינה, ואף בתוך שלשה ימים התיירו להפליג לדבר מצוה. וא"כ על כרחך דליכא איסורא דאורייתא להכניס עצמו למצב זה, ורק משום שנראה כמתנה לדחות את השבת אסרו חכמים להפליג לדבר הרשות בתוך שלשה. וקשיא אם כן מדוע אסר בעה"מ למול בדאשתפוך חמימי, והלא ודאי צורך מילה בזמנה לא יגרע מהפלגה לדבר מצוה דשרי להכניס עצמו למצב של פיקו"נ נפש.

ה) ומתחילה יש לבאר דעד כאן לא נחלקו הראשונים אלא גבי מכניס עצמו לפיקו"נ נפש, דלדעת הרמב"ן שרי, אבל המכניס עצמו ל'אונס' - יש להוכיח מכמה מקומות דלא חשיב אונס כלל אלא כמזיד הוא, וכבר עמד בהרחבה בחילוק זה הגר"י מקוטנא (בספרו ישועות ישראל כא), ויישב בזה סתירת דברי הריב"ש בתשובותיו, שבמקום אחד (יא) נקט אודות אדם הבא בכוונה תחילה למקום שאונסים על המצוות - דלא חשיב אונס אלא כמזיד, והביא מלשון הרמב"ם (יסודי התורה ה, ד) 'אבל אם יכול למלט נפשו ולברוח מתחת יד המלך הרשע ואינו עושה - הנה הוא ככלב שב על קיאו, והוא נקרא

אנו מבטלים - זה לא הותר לעשות לצורך החולה¹, דדוקא מעשה הצלה הותר כגון לשחוט עבורו בשר בשבת לצורך אכילתו וכד', אבל עירוב התרומה אינו 'מעשה הצלה' ולא הותר כלל, הגם שאינו אלא מדרבנן.

הרי חזינן שעשיית מעשה משום פיקו"נ נבחן כמעשה הותר, ואף להצד של 'דחוייה' - שהרי בטבל הוא דחוייה כאמור - שעל כן אין אומרים שאדם אחר יעבור על איסור קל דרבנן להציל את זה מאכילת טבל, שאכילתו זו אינה מוגדרת כאיסור כלל ואין זה נכנס בגדר הדין דניחא ליה לחבר למעבד איסורא זוטא להציל חברו מאיסורא רבה.

והשתא לפי האמור מובנת היטב סברת הבעה"מ גבי הפלגה בספינה, דמדאורייתא אין איסור להפליג בספינה קודם השבת גם אם יודע שיצטרך לחלל, שהרי באותה שעה יהא מחויב לחלל משום פיקוח נפש, אלא דמדרבנן אסרוהו בתוך שלשה ימים משום שנראה כמתנה לחלל את השבת. אלא שאין מובן לפי"ז טעמו של בעה"מ באשתפוך חמימי שאוסר למול כיון שיוצרך להחם מים - והלא בפיקוח נפש עסקינן, וגם אם 'דחוייה' היא, אין איסור דאורייתא להיכנס לדחוייה זו.

וכי תימא לחלק בין שמכניס עצמו קודם זמן האיסור למכניס עצמו בזמן האיסור, שלכך בהפלגה קודם השבת שרי ואילו מילה בשבת אסור (וכן נקטו לחלק הגרא"ו בקובץ הערות שם ובקהלות יעקב שבת טו), אכתי קשה מההיא דריש כתובות דאמרינן ולדרוש להו דאונס שהרי אסורה ועומדת היא באיסור עריות ואעפי"כ אין מונעים אותה להינשא הגם שתיבעל להגמון (ע' אבנ"ז אה"ע רמד), וא"כ נימא הכי גם גבי אשתפוך חמימי, דמצות מילה מחייבתו למול עתה, ולכשיוצרך להחם מים - יחם כדין פיקוח נפש.

על כן נראה דאף הבעה"מ מצי למסבר דשבת 'הותרה' אצל פיקוח נפש ואעפי"כ אוסר למול ולהיכנס למצב דפיקו"נ, והיינו מפני דבשבת איכא עשה דשבתון מלבד איסור לא תעשה כל מלאכה, ונכלל בעשה זה חיוב לדאוג על השביתה, הלכך בשבת עצמה שכבר חל עליו

כיון שעשה כן לרצונו. ודין זה אינו תלוי בחקירת האחרונים אם האונס הוא פטור מעונש גרידא או מפיקיע את התיחסות המעשה אל האדם, כי לפי שני הצדדים, שם 'אונס' הוא הקובע את חלות הדין, וכל שעשה כן מרצונו מעיקרא אין זה בגדר אונס כל עיקר². ואולם כאשר הנידון הוא בדחוייה של פיקוח נפש, אזי אין המעשה נידון כמעשה עבירה אלא מעשה מחויב ומצוה, וכדמוכח מהא דריש כתובות (ג) 'ולידרוש להו דאונס שרי' - הרי דשרינן להינשא לכתחילה גם בידיעה שתיבעל להגמון באונס, והיינו משום שתהא אז מותרת בדבר משום פיקוח נפש [דלגבה ליכא למימר דתיהרג ואל תעבור, דקרקע עולם היא]. וכן חילק הגרש"ק (כתובות נ).

והנה חילוק זה נכון בין אם דחיית פיקוח נפש היא בגדר 'הותרה' בין אם בגדר 'דחוייה', שהרי לפי מה שהוכחנו בכל התורה מלבד שבת לכו"ע 'דחוייה' היא ואעפי"כ בהיא דכתובות (ג) כשנכנסת למצב של פיקו"נ אמרינן דליכא איסורא דעריות מדינא. וטעם הדבר הוא שהרי גם להצד של 'דחוייה' הרי זה מעשה מצוה של הצלת נפש ולא דמי לאונס שעושה מעשה האסור מפני ההכרח, ומש"ה רשאי להכניס עצמו למצב זה לכתחילה, וכמו רשאי להכניס עצמו לכתחילה למצב של עשה דוחה ל"ת הגם שהוא דחוייה.

וסייעתא לכך שפיקוח נפש נידון למעשה כדבר הותר, דהנה בפרשת דרכים (יט) הקשה בסוגיא דמאכילין אותו הקל הקל תחילה, בהא דדנו בגמרא בטבל ונבלה, הלא יכול להפריש תרומה [לפרש"י דמיירי דבעל הפירות שם] ולחזור ולבטלה בחולין, דהא לרוב הפוסקים ביטול איסור לכתחילה אינו אלא מדרבנן [והאבנ"מ בתשובה (יח) חידש דבתרומה אסור מדאורייתא משום 'משמרת', שבכך שמבטלה ומפיקיעה מקדושתה מבטל שמירתה. ונו"נ בזה האחרונים]. ותירץ שם, וכן נקט בפרי מגדים להלכה (שכח בא"א סק"ט), שאין להתיר איסור זה לאחרים כדי להאכיל לחולה, שהרי הצלת חייו אינה מחייבת את ביטול התרומה, ורק כיון שאנו רוצים לחסוך איסור חמור

ז. ע"ש ובשיעור סה, ב.

ח. בפמ"ג מבואר דהחולה עצמו עדיף שיבטל איסור לכתחילה. ובפר"ד אין מבואר הדבר להדיא. ובמנ"ח (רצה, יא) תלה נידון דומה במחלוקת הראשונים, במי שאנסוהו לאכול נבילה, ויכול להציל עצמו ע"י אכילת איסור קל. וכתב ללמוד מדברי הראב"ד (שברא"ש שלהי יומא. אך יש מפרשים כוונתו בע"א) שאסור לו לעשות כן כיון שעל איסור זה אינו אנוס.

העשה, אסור לו להביא עצמו למצב שלא ישבות, שההיכנסות גופא למצב שיוצרך לחלל השבת היא גופא איסורא הוא [שאעפ"י שיעשה באותה שעה בהתר דפיקו"נ ולא יחשב מעשה עבירה, סוף סוף חסרון שביתה מיהא איכא, וכעין הא דאמרינן אונסא כמאן

דעביד לא אמרינן], ולכן סובר בעה"מ שאסור לו למול שהרי כבר חלה עליו מצות שביתה ונאסר לעשות מעשה הגורם למניעת השביתה. משא"כ בהפלגה קודם השבת דאכתי לא חלה מצות השביתה, ליכא איסורא דאורייתא בהיכנסות למצב של דחייה.^ט

ט. וא"ת הלא ביטול העשה הוא בשעת המילה ולא בשעת החמת המים, דאז הוא פיקו"נ, וא"כ כשם שהמילה דוחה שבת כך תדחה עשה זה. י"ל דגדר העשה אינו רק לשבות ברגע זה אלא לשבות בכל היום, נמצא דמצווה עתה גם בשביתה שלאחר מכן, וא"כ אי אפשר שהמילה תדחה את השביתה דלקמיה. וא"ת סו"ס יבוא עשה דמילה שיש בו כרת וידחה עשה דשביתה שאין בו כרת הגם דאינו בעידניה (עתוס' ר"פ תמיד נשחט). י"ל דעשה דשבת מגדיר גם את הלאו, שמוזהר על שביתה כל היום. וצ"ע. ולפי דרך זו יצא שביוהכ"פ שלאחר השבת ואשתפוך חמימי בשבת, ימול בשבת הגם שיצטרך להחם ביוהכ"פ, שהרי עתה בשעה שמל עדיין לא חל עליו עשה דיוהכ"פ. ושמא י"ל באופן אחר, לחלק בין מעשה המותר בעצם כגון הפלגה (בין בחול בין בשבת) או לבישת בגד פשתן, שאין לאסרו בגלל דחיית האיסור העתידית, למעשה שהוא אסור בעצם והתורה התירתו כגון מילה בשבת, דלא התירה תורה מעיקרא באופן שיוצרך לדחיית איסור [ויל"ע לפי"ז בעשה המכריח דחיית ל"ת לאחר זמן]. ולפי"ז אין חילוק אם יצטרך להחם באותה שבת או ביוהכ"פ.